

Saveznici u tisku NDH 1943 – 1945.*

Autor iz odabrane novinske građe (1943-45) koja je izlazila na području NDH daje presjek prikazivanja saveznika u tisku NDH. Dobrim je dijelom to osvrt na propagandno djelovanje tiska NDH, ali i na informacije, komentare i eseje koji su u tom vremenu bili dostupni hrvatskom čitateljstvu. Opća je ocjena da tisak NDH nije bitno odstupao u načinu interpretiranja savezničkoga političkog i diplomatskog djelovanja i suradnje od njemačkoga, talijanskoga, japanskoga, slovačkoga ili mađarskoga tiska, posebno jer se dobrim dijelom oslanjao na agencijske usluge DNB-a (Deutsches Nachrichtenbüro), talijanskog Stefani-a i japanske izvještajne agencije Domei, te na osovinsku dopisničku mrežu. Dio informacija, preuziman je i iz neutralnoga te savezničkog tiska, ali tek u funkciji stvaranja prividne medijske slobode. Zagrebačka Spremnost imala je tu zadaću u rubriki Odjeci iz svijeta. U pozadini ratnih zbivanja tisak NDH nastojao je američko-britansko-sovjetsko savezništvo prikazati kao interesnu spregu pogubnu po Europu. Kako je rat odmicao i po Njemačku i njezine saveznice imao sve izrazitije negativni slijed, tisak NDH u prvi je plan stavljao sukob interesa Saveznika i njihove sebične političke i geostrateške ciljeve. Autor zaključuje kako su ustaške novine nastojale prikazati savezničku alijansu, kao neprirodnu vezu, komunizma i liberalnog kapitalizma, proturječnih teritorijalnih, političkih, gospodarskih i geostrateških ciljeva, osuđenu na propast. Poseban osvrt dat je «poljskom pitanju» i problematizaciji odnosa «malih i velikih» naroda.

Ključne riječi: NDH, tisak, Saveznici, Njemačka, diplomacija, rat, izvještajne agencije, informacije, propaganda, režim

1. Uvod

U pozadini ratnih zbivanja tisak NDH po uzoru na njemački, nastojao je američko-britansko-sovjetsko savezništvo prikazati kao interesnu spregu, pogubnu po Europu. Cilj je bio hrvatsku javnost uvjeriti u realni antagonizam između Saveznika i u opasnost od američkoga i sovjetskoga ratnog trijumfa. Dvije države su u središtu interesa ustaškog novinstva, SAD i Sovjetski Savez, a njihovi politički, kolonijalni i geostrateški interesi interpretirani su u svjetskim razmjerima. Imperijalne sile trguju narodima, zemljama, rudnim bogatstvima, pa i cijelim kontinentima: «Amerika se odrekla Europe u korist Sovjeta. Američani su preuzeli britanski

* Članak *Saveznici u tisku NDH 1943-45* nadovezuje se na magistarski rad *Tisak NDH o svjetskim ratnim zbivanjima* koji je obranjen 2002. i nastavak je autorova istraživačkog rada na tiskovinama NDH.

kolonijalni imperij, a Sovjetima prepustili Europu» (*Hrvatski list*, [dalje HL]).¹ Prema tisku NDH, tijekom Drugoga svjetskog rata one sustavno grade temelj buduće bipolarizacije svijeta u kojoj neće biti mjesta ni za Veliku Britaniju: «Engleska između dva žrvnja-Engleska kao svjetska sila izbrisana je i svedena na otok» (HL br. 76, 28. ožujka 1943, 6). Prizvuk paranoidnosti i sindroma svjetske zavjere posebno je prisutan u ustaškom tisku od 1943. godine nakon poraza na sjevernoafričkom bojištu, kada neuspjehe na ratnom polju u novinskim stupcima zamjenjuje diplomatska problematika orijentirana na sukob interesa Saveznika.

Francusko-američko-britanski odnosi tijekom 1943. na sjevernoafričkom ratištu problematizirani su u kontekstu američkih i britanskih teritorijalnih aspiracija prema francuskim kolonijama u Sjevernoj Africi i Maloj Aziji. Taj se sukob prema ustaškom tisku odvijao preko njihovih eksponenata – francuskih generala Georges Catrauxa, Henria Girauda i Charlesa de Gaulla – a proširen je u vrijeme savezničke invazije na Normandiju i na sukob generala De Gaulla i angloameričkih saveznika.² Američko-britanski odnosi problematizirani su pak u svjetlu američkih imperijalnih ciljeva prema britanskim kolonijama u Africi i Maloj Aziji. Američka vojna intervencija nije tretirana kao saveznička pomoć, već kao politički, vojni i materijalni interes. Komentar *Nedjeljnih vesti* o američkom osvajanju Liberije s kraja 1942., ponajbolje ocrtava kako je ustaški tisak objašnjavao američku pojavu na afričkom kontinentu: «Sjedinjene Države zaposjele Liberiju da ondje i ostanu na štetu Britanije. Stvarno zauzimanje Liberije predstavlja odavno namjeravano prodiranje Amerike u francusku i englesku utjecajnu sferu, jer Američani nisu ovdje došli s namjerom da odavdje odu, nego da zauvijek ostanu i da ondje izgrade ona uporišta, koja su potrebna za dobivanje nadzora nad morskim putevima između Afrike i Južne Amerike, Zaposjedanje Liberije stavlja cjelokupnu plovidbu Južnom Amerikom pod američki nadzor» (*Nedjeljne vesti*, [dalje NV], br. 47, 26 listopada 1942, 1).³

¹ *Hrvatski list*, jedini privatni list u NDH, izlazio je u Osijeku tijekom cijelog rata. Vlasnik lista bio je ustaški stožernik Kamilo Krvarić, a glavni je urednik bio Zvonko Benašić. List je i prije 1941. bio nacionalsocijalistički orijentiran, pa je kao takav jedini izlazio u kontinuitetu do 1945. (Ademović 2000, 124).

² *Hrvatski narod* (dalje HN), br. 1078, 8. srpnja 1944, 6. Prema *Hrvatskom narodu* De Gaulle je odbio poslati 200 000 francuskih specijalaca u invaziju koji su trebali biti spona između Saveznika i Pokreta otpora. *Hrvatski narod* izlazio je u Zagrebu i bio je glavni politički dnevnik u zemlji. Mjesto ravnatelja u razdoblju od 1941. do 1945. obnašali su Matija Kovačić, Danijel Uvanović, Ivo Bogdan i Marko Čović. Politički kurs bio je u rukama glavnog urednika, on se brinuo za uvodnike, koje je sam pisao na temelju dnevnih uputstava. Glavni urednici u listu od 1941. do 1945. bili su: Tias Mortigijija, Danijel Uvanović i Antun Šenda. *Hrvatski narod* imao je dopisništva u Budimpešti, Beču, Berlinu i Sofiji. Glavna je orijentacija u tekstovima i na fotografijama bila promidžbena: hvaliti Vođu, hrvatstvo i novi poredak, isticati zasebnu etnogenezu Hrvata, njihovu kulturu, slobodoljubivost i samostalnost, kritizirati srpski hegemonizam i imperijalizam, boljševizam i komunizam u Rusiji, te partizanski pokret kao dio boljševičke ideologije (Grbelja 2000, 24). O načinu na koji je list osnovan 1939. i njegovu osnivaču M. Budaku vidi: Matković 1994, 217-218.

³ *Nedjeljne vesti*, zagrebački tjednik (1941-1945), bio je odgovor novinarima dnevnih tiskovina na potrebu jednog dana odmora. Kada je postignut dogovor da svi dnevni obustave izdavanje nedjeljom, počele su izlaziti *Nedjeljne vesti* koje je pokrenulo *Hrvatsko novinarsko društvo*.

Sovjetsko-poljski odnosi bili su temom koja je s razlogom posebno zaokupljala pažnju ustaškog tiska. Kroz sukob poljske emigrantske vlade podržavane od zapadnih saveznika i sovjetskih vlasti, nastojala se apostrofirati neprirodnost savezničke alijanse i kršenje prava «manjih» naroda. Poljska je pozicija prikazivana kao gubitnička, a «poljsko pitanje» minorizirano u svjetlu trgovine velikih sila. Varšavski je ustanak za *Hrvatski narod* bio dokaz da je Poljska prepuštena sovjetskoj utjecajnoj zoni: «Ugušen pobunjenički pokret u Varšavi – London i Moskva natjerali su poljske rodoljube na pobunu, a zatim ih napustili. Sovjetski plan je ispunjen, likvidiranjem jedne skupine Poljaka» (HN, br. 1111, 17. kolovoza 1944, 1).⁴ No sovjetske se teritorijalne aspiracije prema tisku NDH nisu zaustavljale samo na Poljskoj; Staljinov je plan obuhvaćao i Litvu, Latviju, Estoniju, Finsku, Češku, pa i Tursku, što je – navodi se – bilo protivno odlukama Atlanske povelje (*Spremnost*, br. 92, 28. studenog 1943, 5).⁵

Sastanci Saveznika u Casablanci, Teheranu i Jalti, tretirani su u tisku NDH kao informacije od drugorazrednog značaja, a odluke s istih interpretirane su u svjetlu ranije definiranih odnosa. Po ustaljenom obrascu Sovjeti su bili oponenti zapadnim saveznicima, a Angloamerikanci tek nominalni njihovi saveznici jer je realno među njima postojao nepremostiv interesni sukob. Cijeloj je savezničkoj operaciji u Sjevernoj Africi pripisivan karakter američkoga kolonijalnog rata s jasnim političkim i geostrateškim ciljevima direktno suprotstavljenim s francuskim i britanskim interesima: «Sve se više pokazuje, da je Sjeverna Amerika pri zaposjedanju francuske Sjeverne Afrike išla u prvom redu za svojim imperijalističkim ciljevima. Nema dvojbe da Roosevelt želi ta područja stalno zadržati pod američkim nadzorom. Amerikanci nastoje svom pothvatu iskrcavanja u Sjevernoj Africi prema

Osim informativnog karaktera, te su novine bile i sindikalno glasilo novinara. Novinari različitih listova ispočetka su za *Nedjeljne vesti* bez naknade radili, a novac su od prodaje uplaćivali u mirovinski fond. No list se do 1943. profesionalizirao i promijenio je naziv u *Novine* (Ademović 2000, 107).

⁴ Pobuna u Varšavi izbila je 1. kolovoza 1944. i trajala je puna 63 dana. Vodile su je snage Narodne armije, Poljske narodne armije I. Korpusa sigurnosti i vojnika Nacionalne armije (Hadri 1968, 236).

⁵ *Spremnost*, najvažniji u grupi tjednih listova za područje Nezavisne Države Hrvatske, izlazio je u izdanju Ustaškoga nakladnog zavoda od 1942. do 1945. godine. Pokrenut je nakon ostalih listova kada je režim već svladao metodologiju totalne kontrole tiska. Njegov pokretač i organizator je Ivo Bogdan, a glavni rukovodilac Tias Mortigija sve do 1944. godine. Informativnu djelatnost taj je tjednik prepustio dnevnicima, a publicirao je eseje, kritike, političke i historio-grafske studije, dokumente itd. List je za razliku od ostalih tjednika imao i vrlo bogatu vanjsko-političku rubriku *Odjeci iz svijeta*, koja je prenosila novinske i radijske vijesti iz demokratskog tabora uz dirigitirani komentar ili bez njega. U toj su rubrici čitatelji imali prigodu pročitati vijesti o prilikama u SAD-u, Velikoj Britaniji, Sovjetskom Savezu i neutralnim zemljama, ali i o stanju u Njemačkoj i zemljama koje su bile u zavisnosti ili pod okupacijom sila Osovine. Nerijetko su to bili tendenciozno i propagandno sročeni članci, posebice oni koji su tematizirali ratnu tematiku ili navodne imperijalne ciljeve Velike Britanije i SAD-a. (Macan 1998, 75).

vanjskom svijetu dati izgled stvaranja nove fronte, stvaranja preduvjeta i operacionih baza, sa kojih bi se upalo na jugo-europejska bojišta, bilo u južnu Francusku, bilo u Italiju, ili prema Balkanu. Blizina sjeverno-afričkog bojišta bojištima južne Europe olakšava im to sakrivanje njihovih pravih nakana.» (NV, br. 63, 8. veljače 1943, 2).

Posebno je naglašavan spor Sovjeta i zapadnih saveznika oko strategije ratovanja i prioriteta. Tako je zagrebački tjednik *Spremnost*, naslanjajući se na informacije iz neutralnog tiska, uspješnu angloameričku invaziju na Siciliju ocijenio kao drugorazredni vojni pothvat koji se ne računa kao otvaranje drugog bojišta u Europi, odnosno rasterećenje istočnog bojišta: «invazione djelatnosti ne mogu imati operativnog utjecaja glavno istočno bojište, invazija nije pozitivan odgovor Sovjetima za stvaranje drugog bojišta» (*Spremnost*, br. 74, 25. srpnja 1943, 1).⁶

U posljednoj fazi rata posebna je žestoka propagandna tematika bila posvećena ekonomskom stanju u zemljama koje su došle pod vlast zapadnih saveznika, a pritom se često rabila informativna građa uglavnom listova neutralnih ili pak neprijateljskih zemalja. «Očajno stanje u Italiji, Francuskoj i Belgiji – Većina talijanskog naroda nema uopće redovitog zaposlenja. Radnici zaslužuju 50-100 lira na dan ... Međutim najskromniji objed u trećerazrednoj gostionici stoji 200 lira ... Posljedica takvog stanja je bijeda» (*Novi list* – Sarajevo, [dalje NLS], br. 1120, 8. siječnja 1945, 2).⁷ U tom kontekstu *Novi list*, dva mjeseca prije kraja rata, postavlja niz pitanja – «Što bi bilo od nas, što bi bilo od Europe kada bismo kapitulirali? Bismo li imali, u slučaju da bi nam nedostajalo svega drugog, barem dovoljno hrane? Mogu li Sjedinjene Američke Države pružiti pomoć gladnim europskim narodima?» – i nudi odgovor citirajući američki časopis *Saturday Evening Post*: «Milijuni moraju izgladnjeti» (NLS, br. 1158, 21. veljače 1945, 2).

2. Casablanca, Moskva, Teheran

Još uvijek nepovoljna situacija za Saveznike na sjevernoafričkom ratištu kao i sve teža pozicija Sovjeta bili su početkom 1943. dobar povod za sastanak anglosaksonske vođe u Casablanci (*Spremnost*, br. 49, 31. siječnja 1943, 3).⁸ Prva vijest o sastanku pojavila se tek 28. siječnja u *Hrvatskom listu*: «Sastanak Churchilla i

⁶ Savezničko iskrcavanje na Siciliji – isplanirano u siječnju na konferenciji u Casablanci, a završeno 10. srpnja 1943. – bilo je sastavni dio druge faze rata na Mediteranu. Iako je mjesec dana prije iskrcavanja osvojen otok Pantelerija, što je Nijemcima bio jasan znak za daljnje nakane, bili su zavarani savezničkim nakanama za napad na Grčku (Calvacoressi 1987, 309).

⁷ *Sarajevski Novi List* izlazio je od 11. svibnja 1941. do 3. travnja 1945. (tri dana prije oslobođenja). Godine 1943. smjenom Slavka Kvaternika, doglavnika i vojskovođe, rukovodstvo je lista promijenjeno, a novine otada izlaze pod nazivom *Novi list* (Ademović 2000, 136).

⁸ U siječnju 1943., kada su borbe u sjeverozapadnoj Africi još trajale, a čitava operacija *Torch* bila pred velikim iskušenjem, sastali su se Churchill i Roosevelt u Casablanci. Ondje je zaključeno

Roosevelta u Casablanci – tajni sastanak u Maroku», a kao glavni razlog sastanka navodilo se nesuglasje Amerikanaca i Britanaca oko vrhovništva u Sjevernoj Africi. Sastanku, prema navodima, nisu prisustvovali predstavnici Kremlja, a američkom predsjedniku Rooseveltu i britanskom premijeru Churchillu pridružili su se francuski predstavnici Giraud i De Gaulle (HL, br. 23, 28. siječnja 1943, 2). Ondje se, kako *Spremnost* navodi, raspravljalo o pomoći Sovjetima te o izmirenju gaullista i giraudista, što je – prema navodima zagrebačkog tjednika – ovjekovječeno stiskom ruke pred fotoreporterima. Rooseveltov govor u Casablanci, dalje navodi *Spremnost*, otvorio je dileme gdje će Saveznici otvoriti drugu frontu u Europi, a kao najvjerojatnije odredište savezničke ofenzive i po uzoru na Prvi svjetski rat apostrofiran je Solun. Na istom mjestu, iako u bitno drukčijem ozračju, *Spremnost* je opisala novu situaciju u Italiji zaključivši kako Italija proživljava dramatično razdoblje od pada Tripolisa jer su brojni talijanski gradovi bili direktno ugroženi savezničkim bombardiranjem (*Spremnost*, br. 49, 31. siječnja 1943, 3).

Uspješnu proljetnu savezničku ofenzivu, koja je uslijedila nakon sastanka u Casablanci, pratila je prema pisanju hrvatskog tiska nesloga u francuskim redovima. Trojica generala – Giraud, De Gaulle i Catroux – vodili su borbu za položaj francuskoga državnog poglavara, pa su i savezničke diplomacije bile u interesnom sukobu jer su nastojale osigurati što bolje političke i gospodarske pozicije u sjevernoj Africi (HL, br. 92, 16. travnja 1943, 3).⁹ Bitna razlika u De Gaullovim i Giraudovim stavovima, prema pisanju zagrebačke *Spremnosti*, bila je duboko povezana s američkim i britanskim neslaganjem oko toga tko bi trebao preuzeti ulogu novog nositelja i ujedinitelja francuskih nacionalnih interesa: Kolonijalno vijeće u Alžiru kao aspiracija američkog eksponenta generala Girauda ili Nacionalni komitet u Londonu kao aspiracija engleskog eksponenta generala De Gaullea (*Spremnost*, br. 59, 11. travnja 1943, 4).

Stalni kamen spoticanja nakon savezničkog osvajanja Sicilije u odnosima angloameričke strane i Sovjeta, prema *Hrvatskom narodu*, bio je problem otvaranja drugog bojišta u Zapadnoj Europi, o čemu svjedoči i naslov koji je 1. rujna 1943. objavljen u *Hrvatskom narodu*: «Novi sovjetski zahtjev – Traži se druga fronta na kopnu, a ne na otocima» (HN, br. 822, 1. rujna 1943, 10). Kada su savezničke snage iskrcavanjem na Kalabriji dublje zakoračile na talijansko kopno, Sovjeti – prema vijestima iz Londona koje su objavljene u *Hrvatskom narodu* – nisu bili zadovoljni tvrdeći da Apeninski poluotok ne predstavlja drugu frontu u Europi

kako je glavno savezničko oružje protiv Njemaca i Talijana zračna ofenziva te da će se po svršetku operacija u Sjevernoj Africi, a plan je bio u mjesecu svibnju, pristupiti operaciji invazije na Siciliju (Calvacoressi 1987, 279).

⁹ General Henri Giraud u travnju je 1942. senzacionalno pobjegao francuskim snagama. Nakon konferencije u Casablanci, vlast u novoosnovanom Komitetu nacionalnog oslobođenja podijelili su De Gaulle i Giraud, a potom je Giraud napustio komitet. General Georges Catroux izabran je 1943. za guvernera Alžira (Calvacoressi 1987, 302-308).

(HN, br. 825, 4. rujna 1943, 10). Da nezadovoljstvo ratnim angažmanom i uspjesima nije bilo jednostrano, posvjedočio je 3. rujna 1943. i *Hrvatski narod* naslovom «Anglomerikanci nisu zadovoljni dosadašnjim tijekom ljetne navale», objavivši pritom informacije iz njemačkog tiska na temelju pisanja engleskih novina, kojima se kritički osvrnuo na velike ljudske i materijalne gubitke Sovjeta a tek male teritorijalne pomake (HN, br. 824, 3. rujna 1943, 2).

Izvan ratnih zbivanja sovjetske su teritorijalne aspiracije bile glavna vanjskopolitička tema tiska NDH tijekom 1943., a posebice u posljednje dvije godine rata. Pred sastanak ministara SAD-a, Velike Britanije i SSSR-a u Moskvi je na jesen 1943. – prema *Hrvatskom narodu* – Engleska je bila u teškoj neprilici jer je Sovjetski Savez zahtijevao «izručenje malih država» Češke, Poljske i baltičkih država zbog kojih je Engleska navodno ušla u rat (HN, br. 858, 13. listopada 1943, 1). «Moskva ima gotova rješenja», zaključio je *Hrvatski narod* citirajući moskovsku *Pravdu*, pa zbog toga na konferenciji u Moskvi i neće biti ni govora o granicama SSSR-a jer se neće raspravljati ni o granicama SAD-a i, primjerice, statusu Kalifornije (HN, br. 860, 15. listopada 1943, 2). O sastanku u Moskvi *Hrvatski narod* objavio je niz vijesti iz različitih izvora, a dvije su svakako najznačajnije jer su svojevrsni rezime: a) velike su zapadne sile zajedno sa Sovjetskim Savezom spremne žrtvovati interese malih naroda, čime je Atlanska povelja svedena na zaboravljeni ideal (HN, br. 883, 12. studenog 1943, 2)¹⁰ i b) da će o eventualnoj uspješnosti sastanka u Moskvi svjedočiti dugoočekivani sastanak trojice savezničkih predsjednika. Pritom se posebno naglašavala izjava Cordella Hulla pred američkim Kongresom, koji u svojem izvješću iz Moskve obznanio kako je dogovoreno da će se o granicama raspravljati nakon rata. To je *Hrvatski narod* protumačio kao direktno popuštanje interesima Sovjeta u pitanju sovjetskih zapadnih granica (HN, br. 890, 20. studenog 1943, 2).¹¹

Na tragu sovjetskih teritorijalnih aspiracija, prema *Hrvatskom narodu*, bila je i izjava sovjetskog veleposlanika Umanskog u Meksiku. On je pred članovima meksičke vlade na postavljenu konstataciju: «Prema proračunima stanovitih komentara, sovjetske su čete prodrle preko Kijeva, te se od sovjetske granice nalaze na udaljenosti od okruglo 145 km., odgovorio: Želio bih da je tomu tako, ali im nažalost moram reći da moramo u tom smjeru prodirati još okruglo 450 km, da bismo dostigli našu granicu s Poljskom». Time je, zaključio je *Hrvatski narod*, Moskva pokazala da želi zauvijek zadržati onaj dio poljskog teritorija koji je

¹⁰ Engleski stav, izražen Cordelle Hullovim istupima na konferenciji, o pitanju poslijeratne Europe konvenira ruskim teritorijalnim pretenzijama prema Istočnoj Europi i baltičkim zemljama jer traži uspostavu ravnoteže sila. Versailleska je Europa propala u Drugom svjetskom ratu, a novo se rješenje nametnulo kao podjela interesnih sfera (*Spremnost*, br. 91, 21. studenog 1943, 1).

¹¹ Hull je pod Roosveltom u razdoblju od 1933. do 1944. obnašao funkciju državnog tajnika. Na diplomatskom je planu tijekom 1941. radio na pregovorima s Japancima i s vichyjevskom Francuskom. (Perrett i Hogg 1989, 201).

Sovjetski Savez zaposjeo u rujnu 1939. (HN, br. 886, 16. studenog 1943, 1). Moskovska je konferencija pokazala da su Sovjeti nezahvalni dosadašnjom pomoći Saveznika – zaključila je *Spremnost* – te da njihovi teritorijalni zahtjevi zaobilaze temeljno načelo Atlanske povelje: «sovjetsko priznanje Atlanske povelje prethodno je uvjetovano priznanjem sovjetskih granica s istočnom Poljskom i zemljama Baltika zajedno s Finskom i rumunjskim pojasevima /.../ za ta područja ne žele primijeniti pravo na samoodređenje naroda». Dapače, Staljinova izjava od 6. studenog 1943., povodom 26. obljetnice osnutka Sovjetskog Saveza – prema *Spremnosti* – posve je razotkrila teritorijalne aspiracije Sovjeta. Činjenica da je Staljin pod znak jednakosti stavio Krim, Litvu, Estoniju i Moldaviju jasno je potvrdila gdje on vidi granice Sovjetskog Saveza (*Spremnost*, br. 92, 28. studenog 1943, 5).

Na istom tragu data je analiza i konferencije u Teheranu. *Hrvatski narod*, prenoseći agencijske vijesti iz Stocholma, objavio je šturo i uopćeno izvješće s konferencije u Teheranu kako su državnici dali zajedničku izjavu u kojoj stoji da se obvezuju na zajedničko djelovanje u ratu i miru, uništenje njemačkih snaga, rješavanje poslijeratnog mira kroz sudjelovanje malih i velikih naroda u rušenju tiranija, ropstva, potlačivanja i nepodnošljivosti (HN, br. 905, 8. prosinca 1943, 1; *Spremnost*, br. 97, 26. prosinca 1943, 4). Ipak, vijesti iz Engleske – prema *Spremnosti* – potvrdile su činjenicu da je saveznički plan bio izručiti Sovjetskoj Rusiji čitavu Srednju i Istočnu Europu, sa središtem u Pragu (Odjeci iz svijeta, iz Central European Observera, *Spremnost*, br. 94, 12. prosinca 1943, 4). To je dodatno učvrstila – prema njemačkom *Basler Nactrichtenu* – i diplomatska afera na liniji poljska emigrantska vlada – Moskva, gdje su sovjetski diplomatski organi na pohvalu ratnih aktivnosti Crvene armije od poljske emigrantske vlade ostali nijemi razotkrivši tako sovjetske teritorijalne aspiracije (Big three i Poljska, *Spremnost*, br. 94, 12. prosinac 1943, 5).

Ni Turska, koja je bila neutralna od početka rata, nije zaobidena u pitanju sovjetske aspiracije. Sovjeti su – prema pisanju *Hrvatskog naroda* – zatražili nadzor nad Istanbulom i crnomorskim tjesnacima te kontrolu nad balkanskim narodima koji su povijesno i vjerski orijentirani ka pravoslavnoj crkvi u Moskvi (HN, br. 887, 17. studenog 1943, 2).

Jedna od tema tiska NDH bio je početkom 1944. i saveznički diplomatski pritisak na neutralne zemlje. Novine NDH, po uzoru na njemačke listove, prozvale su Saveznike da vrše snažan pritisak na neutralne zemlje Tursku i Irsku, kako bi ishodile njihovo uključivanje u rat na strani Saveznika. *Hrvatski narod* 16. ožujka ističe težak položaj neutralnih zemalja: «Velenapadaj protiv neutralnosti - neprijateljska hajka protiv neutralnih država». Prema *Hrvatskom narodu*, posebno se saveznički tisak okomio na neutralni status Turske i Irske, a najbolja su tomu potvrda napisi iz *New York Posta* «Do đavola s neutralnosti – u ratu nema mjesta za neutralnosti» i *Sunday Timesa* «Neutralnosti su dani odbrojani i Evening standarda: Neutralnost je opasna po demokraciju i njenu borbu». (HN, br. 986, 16.

ožujka 1944, 8). *Spremnost* je pak, navodeći mišljenje mađarskog lista *Pester Lloyd*, ustvrdila kako je za Saveznike irska neutralnost vrlo opasna. Diplomatske odnose s Njemačkom i Japanom koje je Irska zadržala – zaključila je *Spremnost* – otvaraju prostor njemačkoj špijunaži (*Spremnost*, br. 108, 19. ožujka 1944, 4). Isto tako, ponuđen je i odgovor zašto Turska nije, sukladno dogovoru u Adani, stupila početkom 1944. u rat na strani Saveznika: «Turska nije dobila jamstva od Sovjeta, ni potrebno oružje od Engleza».¹² Pitanje druge fronte i predstojeće invazije sve je više zaokupljalo njemački, a onda i tisak NDH. Moskva je i dalje inzistirala na otvaranju drugog bojišta na europskom tlu, ne priznavajući relevantnim talijansko bojište: «Moskva traži invaziju, ali ne po uzoru Italije» (HN, br. 989, 19. ožujka 1944, 2), držeći ostvarenje savezničkih obećanja preduvjetom za organizaciju druge po redu trojne konferencije: «Staljin odbio poziv na novi trojni sastanak» (HN, br. 1011, 16. travnja 1944, 1). U *Hrvatskom narodu* je 22. ožujka objavljen tekst pod naslovom «Što je s invazijom?», gdje se vojni stručnjak zagrebačkog dnevnika zapitao: oklijevaju li Angloamerikanci i zašto nije izvršeno obećanje da će invazija biti izvedena do martovskih Ida (HN, br. 991, 22. ožujka 1944, 8).¹³

3. Poljsko pitanje

Početkom ožujka 1943. novine NDH, prenoseći vijesti iz berlinskog tiska, po prvi put su otvorile temu sovjetsko-poljskih odnosa i pitanje granica nakon rata, optužujući Sovjete za teritorijalne aspiracije prema poljskom nacionalnom teritoriju. Engleski politički vrh prozivan je za prešutno odobravanje sovjetskog imperijalizma i lažni neutralni stav u sporu predsjednika poljske izbjegličke vlade Sikorskog i Staljina. Engleska izdava Poljske nije bila skrivana od britanske javnosti, a kao dokaz – prema *Hrvatskom listu* – bio je citat iz prestižnoga njemačkog lista *Deutsche Allgemeine Zeitung* koji je pak objavio poruku britanskog *News Chronicle*-a poljskim izbjeglicama u Britaniji: «neka poljske izbjeglice izvole jednom zašutjeti i neka prestanu Engleze opterećivati s takvim stvarima» (HL, br. 57, 6. ožujka 1943, 2).

Umjesto opširnih izvještaja s istočnog bojišta, tijekom travnja, svibnja i lipnja novine u NDH uglavnom su se bavile sovjetsko-poljskim odnosima i sovjetskim zločinom nad poljskim časnicima u Katynskoj šumi 1939. godine. Već je 6. travnja

¹² Turska nije dobila ni jamstvo od Sovjeta ni potrebno oružje od Engleza. U tekstu se dalje objašnjava da sa Sovjetskim Savezom nije došlo do podnošljivog utanačenja o pitanju tjesnaca Bospora i Dardanele i da su Englezi od obećane isporuke oružja poslali jedva 1/6 (HN, br. 980, 9. ožujka 1944, 8).

¹³ Odgoda savezničke operacije *Overlord* bila je uvjetovana operacijama u Italiji i željom da se dostigne Gotska linija i osigura napad na francuske sredozemne luke (Barbieri 1965, 240, 263). O neslozi Saveznika nakon Teherana svjedoči i sam Churchill (Churchill, b-g, 385).

Hrvatski list objavio vijesti DNB-a kako boljševici osnivaju novu poljsku vladu na čelu s poljskim komunistima koja je pandan izbjegličkoj vladi Sikorskog u Londonu (HL, br. 83, 6. travnja 1943, 4). Boljševike se opuzivalo za strašan zločin nad poljskim časnicima 1939. godine: «Boljševici poubijali 10 000 poljskih časnika – u prvoj otkopanoj grobnici kod Smolenska pronađeno 3 000 strijeljanih poljskih časnika» (HL, br. 90, 14. travnja 1943, 3). Pritom se naglašavalo kako među Saveznicima postoji prešutni dogovor, bez obzira na načela Atlanske povelje, koji će Poljsku podvrgnuti volji Moskve. U želji da to i dokaže, *Hrvatski je list* objavio navodno autentični transkript govora bivšega američkoga državnog podtajnika Sumnera Wellesa od 16. travnja 1943. povodom sveameričkog tjedna: «Koliko god nam je Poljska draga, ona će ipak morati po mogućnosti stvoriti najbolji mir s Moskvom. Česi su već upoznali pravo stanje, pa su s Moskvom uspostavili dobre odnose» (HL, br. 94, 18. travnja 1943, 1). U isto vrijeme uslijedio je i prekid diplomatskih odnosa između izbjegličke poljske vlade u Londonu i Sovjeta, a kao krucijalni razlog raskida poljsko-sovjetskih diplomatskih veza, službeni je Berlin naznačio zahtjev poljske emigrantske vlade da Crveni križ istraži sovjetske zločine nad poljskim časnicima u Katynskoj šumi (HL, br. 99, 29. travnja 1943, 4).¹⁴

Smrt generala Wladyslawa Sikorskog, vođe poljskih emigranata u Londonu – za koju je po hrvatskom tisku, a na temelju njemačkih izvora, kriva engleska tajna služba *Secret service* – dovela je do krize u odnosima poljske vlade i zapadnih saveznika. Razlog tomu – prema *Hrvatskom narodu* – bila je želja zapadnih saveznika da mimo prethodnih obećanja i Atlanske povelje svojim saveznicima Sovjetima osiguraju kontrolu nad Poljacima i zadovoljenje određenih teritorijalnih aspiracija prema poljskom teritoriju. S tim u svezi – dalje zaključuje zagrebački dnevnik – neki su listovi poljske emigrantske vlade u Londonu zabranjeni i izvršen je pritisak na emigrantsku vladu kako bi se «orijentirala na lijevo», a time osiguralo približavanje Moskvi (HN, br. 776, 9. srpnja 1943, 1). Početkom 1944. poljsko je pitanje postalo glavno diplomatsko pitanje i u onako zamršenim odnosima Saveznika. Ključan problem u odnosima između sovjetske vlade i poljske emigrantske vlade u Londonu bio je vezan uz razgraničenje, odnosno teritorijalnu pripadnost Istočne Poljske. *Hrvatski narod* je na temelju izvještaja sovjetskog lista *Pravde* objavio da Sovjeti neće odustati od teritorijalnih aspiracija prema poljskom nacionalnom

¹⁴ Kriza u sovjetsko – poljskim odnosima eskalirala je sredinom travnja po zahtjevu poljske emigrantske vlade da Međunarodni crveni križ ispita na okupiranom poljskom prostoru kod Smolenska zločine Sovjeta iz 1939. nad poljskim časnicima. Taj je zahtjev medijski iskoristila Njemačka za stvaranje protusovjetskog raspoloženja, koja je također od Crvenog križa zatražila neutralnu arbitražu i prema Goebelsovim informacijama ispitivanje sovjetskih zločina. Sovjetska je strana za zločine optužila Nijemce, a s poljskom je emigrantskom vladom prekinula odnose. Staljin je ocijenio ponašanje poljske vlade prohitlerovskim i vjerolomničkim prema Sovjetima (Barbieri 1965, 136-140).

teritoriju i da su Angoamerikanci spremni žrtvovati poljskog saveznika za prosperitet savezništva triju velikih sila. Tome u prilog citirana je vijest neutralnoga švicarskog lista *Die Tat* da Velika Britanija vjerojatno nema namjeru obnoviti svoj ugovor o jamstvu Poljskoj koji istječe u proljeće (HN, br. 927, 7. siječnja 1944., 1)¹⁵ te navodno službeni stav Washingtona koji je glasio: «niti Engleska, niti SAD neće povesti borbu sa Sovjetskom Rusijom, da bi se Poljacima osigurala Istočna Poljska» (HN, br. 928, 8. siječnja 1944., 1).

Ipak, zamisao o arbitraži i angloameričkom uplitanju u sovjetsko-poljske odnose, koju je početkom 1944. podržao američki državni tajnik Hull, uzdrmala je odnose Saveznika, a odgovor je Moskve bio medijski i diplomatski napad na Veliku Britaniju: «Pravda optužila Veliku Britaniju da priprema tajno separatni mir s Njemačkom» (HN, br. 937, 18. siječnja 1944., 1),¹⁶ «Napetost između Moskve i Londona – negativna reakcija saveznika na optužbe moskovskog lista Pravde, da Britanci separatno pregovaraju o miru s Nijemcima» (HN, br. 938, 20. siječnja 1944., 1).

Zamršenu diplomatsku situaciju dodatno je opteretila odluka vrhovnog Sovjeta o decentralizaciji Sovjetskog Saveza, kojim su pučka povjerenstva za obranu zemlje i vanjskih poslova postala republikanske zajednice narodnih povjerenstava. Time su formalno – prema pojašnjenju *Hrvatskog naroda* – sovjetske republike dobile široke ovlasti sklapanja ugovora sa stranim državama. To «de facto» nije umanjilo snagu središnje vlasti, već je Staljinu osiguralo mogućnost da male istočnoeuropske narode uvuče u veliki savez (HN, br. 950, 3. veljače 1944., 1). Prema *Associated press*-u, kako navodi *Hrvatski narod*, Angloamerikanci su bili prilično uznemireni decentralizacijom Sovjetske Rusije jer je 16 sovjetskih republika u budućem savezu¹⁷ značilo i 16 glasova, odnosno diplomatsku premoć po uzoru na Veliku Britaniju i britanske dominione Kanadu, Australiju itd. (Jačanje središnjeg vodstva Sovjetske unije, HN, br. 950, 3. veljače 1944., 8).

U nepovoljnoj situaciji, uslijed snažnog napredovanja sovjetskih snaga na srednjem i sjevernom odsjeku ratišta koje su potkraj svibnja 1944. doprle do grada Lavova na sovjetsko-poljskoj granici (HN, br. 1043, 25. svibnja 1944., 1), našla se i poljska emigrantska vlada. Staljin je odlučio posve prekinuti diplomatske odnose i pregovore s emigrantskom vladom – tvrdi *Hrvatski narod* – a kao predu-

¹⁵ Riječ je o dvama ugovorima: a) Poljskoj su od 31. ožujka 1939. Velika Britanija i Francuska garantirale nezavisnost i b) Velika Britanija je 25. kolovoza 1939. potpisala vojni sporazum s Poljskom. (Mirić 1990, 630).

¹⁶ U poslanici Staljinu 24. siječnja 1944., Churchill se sa žaljenjem osvrnuo na članak *Pravde*, ocijenivši ga kontraproduktivnim za odnose Velike Britanije i Sovjetskog Saveza. Ustvrdio je da Velika Britanija ni u najgora vremena kada je bila posve sama (1940/41., prije ulaska SSSR-a i SAD-a u rat) nije pomišljala na separatni mir, iako je za to imala prilike bez ozbiljnih poteškoća, a što bi svakako imalo kobne posljedice po Sovjete (Barbieri 1968, 210).

¹⁷ Misli se na opasnost zbog povlaštenog statusa Sovjetskog Saveza unutar poslijeratne međunarodne svjetske organizacije UN-a.

vjet za daljnju suradnju zatražio je da se iz nje izbace svi nepoćudni ministri. To su potvrdile i vijesti iz *Timesa*, objavljene u *Hrvatskom narodu*, prema kojima je Staljin uistinu odlučio izvršiti promjene u poljskoj emigrantskoj vladi i novom kadrovskom politikom osigurati sovjetske probitke (HN, br. 981, 10. ožujka 1944., 1). Poljska emigrantska vlada u Londonu, kako su sovjetske snage napredovale u pravcu Varšave, bila je odlučna ustrajati u borbi za poljske granice (HN, br. 1086, 19. srpnja 1944., 1). Međutim, Moskva je već potkraj srpnja utemeljila tzv. «Poljski narodni odbor» koji je dobio ovlasti vršenja upravne vlasti na poljskom prostoru pod kontrolom Crvene armije. Poljski narodni odbor iz Chelma, prema vijestima iz Stocholma, odbacio je svaku mogućnost suradnje s poljskim odborom u Londonu, što je bio znakovit pokušaj da se poljska emigrantska vlada razvlasti.¹⁸ *Hrvatski narod* optužio je zapadne saveznike, posebice Veliku Britaniju za položaj Poljaka, navodeći kako je Drugi svjetski rat i otpočeo zbog lažnih britanskih garancija Poljskoj za nekoliko četvornih kilometara¹⁹ i da su besramni Britanci ponovno spremni izdati poljsku stvar za volju Sovjeta (HN, br. 1093, 27. srpnja 1944., 1).

U situaciji kada je sovjetska vojska prodirala duboko u unutrašnjost Istočne i primicala se Srednjoj Europi, slučaj Varšave Nijemci su nastojali iskoristiti u propagandne svrhe: «Slučaj Varšave predstavlja opomenu za češki narod», nastojeći ukazati da će svi oni koji sklope pakt sa Sovjetima biti izigrani i pokoreni (*Novine*, [dalje Nov], br. 150, 4. rujna 1944., 3).²⁰ U situaciji varšavskog ustanka poljska je vlada u Londonu uputila memorandum Moskvi o formiranju nove poljske vlade koja bi proporcionalno uključila članove «Poljskog odbora» u Lublinu i «Izbjegličke vlade» u Londonu (HN, br. 1127, 5. rujna 1944., 1). *Hrvatski narod* poljsko-sovjetskom sporazumu davao je minimalne šanse, potvrđujući to i napisima iz inozemnog tiska (HN, br. 1127, 5. rujna 1944., 6).

Razdor na liniji poljska emigrantska vlada i poljski odbor u Lublinu bio je, čini se, nepremostiv, a pozicija londonske izbjegličke vlade nakon propasti varšavskog ustanka ocijenjena je vrlo teškom, jer su zapadni saveznici odlučili dati otvorene ruke Staljinu o pitanju Poljske. Navodno je sam ministar vanjskih poslova Engleske Anthony Eden, nakon pregovora Saveznika u Quebecu, iznio stav Washingtona i

¹⁸ HN, br. 1092, 26. rujna 1944, 1. – Iz proglasa se jasno iščitavaju teritorijalne aspiracije Sovjeta prema istočnoj Poljskoj i rješenje teritorijalnog spora Poljske i SSSR-a oduzimanjem dijela njemačkih nacionalnih prostora na zapadu. Poljski komitet nacionalnog spasa utemeljen je u Moskvi 21. lipnja 1944. kao privremena poljska vlada. Prvi akt privremene vlade bio je *Manifest poljskom narodu*, koji je obznanjen u Chelmu 22. srpnja 1944. Njime je privremena poljska vlada preuzela vlast na oslobođenom teritoriju i iznijela svoj program (Hadri 1968, 235).

¹⁹ Aludira se na 1939. i na pitanje grada Danzinga (Gdanjska).

²⁰ Od lipnja 1943. *Nedjeljne vijesti* mijenjaju naziv u *Novine*. Svoj stav prema Poljskoj Staljin je potvrdio u slučaju Varšavskog ustanka. O tome svjedoči u svojem djelu *Rape of Poland* predsjednik izbjegličke vlade u Londonu Stanislaw Mikolajczyk (Werth 1979, 208).

Londona da više neće vršiti posredničku ulogu za londonsku izbjegličku vladu radi sklopljenog dogovora sa Staljinom u Teheranu (HN, br. 1155, 7. listopada 1944., 6). Staljin je potom, prema vijestima iz Ženeve, otvoreno zatražio od Mikolajczyka da se odrekne Istočne Poljske i prizna Curzonovu liniju kao konačnu granicu te da se u budućoj poljskoj vladi nađe polovica članova poljskog odbora i polovica članova oslobodilačkog odbora (HN, br. 1166, 20. listopada 1944., 1). Pošto pregovori u Moskvi nisu uspjeli, delegacija u sastavu Churchill, Eden, Mikolajczyk, sredinom je listopada primorana napustiti Sovjetski Savez bez rezultata o rješenju poljsko-sovjetskih odnosa (HN, br. 1168, 22. listopada 1944., 1).²¹

Ustaški tisak, po uzoru na njemački, Poljsku je koristio u propagandne svrhe kao simbol borbe malih naroda za slobodu i nezavisnost, citirajući često izjave poznatih zapadnoeuropskih dilomata koji se nisu slagali s politikom šutnje Engleza i Amerikanaca. S tim motivima objavljena je i izjava Sumnera Wellesa o poljskom pitanju: «Ako Poljska nema drugog izbora nego li popustiti, tada se moramo upitati što je sa svim nadama malih država u pogledu međunarodnog sudišta, u času dok u čitavom svijetu ljudi umiru da bi to načelo vrijedilo» (HN, br. 1205, 6. prosinca 1944., 1).

4. Nespojivi politički, gospodarski i geostrateški interesi Saveznika potkraj rata

Tijekom posljednja dva mjeseca 1944. godine hrvatske su novine posebno tematizirale iransku krizu i grčki ustanak u kontekstu kvarenja odnosa među Saveznicima. U kontekstu teritorijalnih aspiracija, prekrajanja granica i politike dirigitirane silom, s velikim su zanimanjem novine NDH pratile medijski sukob savezničkog tiska. Posebno je zanimljiva bila tema blokovske podjele Europe kojom je ustaški tisak, po uzoru na njemački, nastojao dokazati kako ni nakon moguće pobjede Saveznika neće za «male narode» biti mjesta u Europi i svijetu, bez obzira na formalno date obveze u načelima Atlanske povelje. Članak pod naslovom «Moskva je protiv tzv. Zapadnog bloka», objavljen 22. studenog u *Hrvatskom narodu*, imao je za cilj pokazati kako su interesi Engleza i Sovjeta posve oprječni, bez obzira na zajedničku borbu. Engleska delegacija u Parizu – zaključio je *Hrvatski narod* na temelju informacija iz engleskog lista *Economist* – nastoji obnoviti «Entente cordiale» i stvoriti preduvjete novog-starog «Zapadnog bloka», kao protuteže samovoljnoj regionalnoj politici Sovjeta u Istočnoj Europi (HN, br. 1193, 22. studenog 1944., 1).²² No, Amerikanci nisu podržali ideju stvara-

²¹ Neposredno nakon završenih pregovora u Moskvi, Churchill je u poslanici Staljinu 5. studenog 1944. izjavio sljedeće: Istovremeno koristim ovu priliku da Vas uvjerim da ostajem na istoj poziciji na kojoj sam se nalazio kad smo se rastajali, te da će vlada Njegovog Veličanstva na bilo kojoj konferenciji o primirju ili na mirovnoj konferenciji podržati sovjetske pretenzije na granicu oko koje smo se sporazumjeli (Barbieri 1965, 295-296).

nja «Zapadnog bloka», a prema pisanju *New York Sun*-a – kako je objavio *Hrvatski narod* – Roosevelt i Hull osudili su britanske pokušaje u Francuskoj i time otvoreno pružili podršku Sovjetima, tj. širenju njihova utjecaja na istočnu, jugoistočnu Europu, pa čak i na Baltik (HN, br. 1195, 24. studenog 1944, 1).

Tijekom studenoga, prema pisanju *Hrvatskog naroda*, posebno je dramatična diplomatska kriza izbila oko koncesija na naftna polja u Iranu. Sovjetski list *Izvjestija* – prema *United press*-u kako navodi *Hrvatski narod* – optužio je američke trupe u Iranu da rade za američke interese, na što je američki *New York Times* spremno prihvatio medijsku bitku i predložio obustavu pomoći nezahvalnim Sovjetima (HN, br. 1181, 8. studenog 1944, 1).

Dokaz sve zategnutijih odnosa i otvorenog razdora u savezničkim redovima, prema *Hrvatskom narodu*, bila je i najava odgode dugo planiranog sastanka «velike trojice» u proljeće 1944. godine. Staljin nije imao namjeru napuštati Moskvu pred još jednom velikom ofanzivom i tražio je vremena da ratnim uspjesima osigura reviziju odluka s prethodnih zajedničkih sastanaka o poslijeratnom ustrojstvu Europe (HN, br. 1194, 24. studenog 1944, 1).

Prema pisanju tiska NDH, kriza u Grčkoj dodatno je usijala već tada prilično zategnute savezničke odnose. Ondje je nakon njemačkog povlačenja došlo do otvorenog sukoba snaga republikanski orijentiranoga grčkog pokreta otpora Eama (Elasa) i Papandreuove vlade Kraljevine Grčke koju je podržavala Velika Britanija. Rezultat toga bio je povlačenje 6 ljevičarskih ministara iz Papandreuove vlade i izbijanje građanskog rata između rojalista i republikanaca u koji su se umješale i britanske snage, zagovarajući poslijeratni referendum kao rješenje unutarnjeg pitanja. Britanske snage u Grčkoj, na čelu sa zapovjednikom R. M. Scoobiejem, stale su uz Papandreuovu vladu, nastojeći zaštititi ustavni poredak protiv pokušaja vojnog puča (HN, br. 1203, 3. prosinca 1944, 1; Nov, br. 165, 11. prosinca 1944, 1).

Hrvatski narod je na temelju informacija iz Švedske optužio Sovjete za rat koji je izbio u Ateni između vladinih snaga podržavanih od britanske vojske u Grčkoj i pripadnika Eama pokreta otpora u kojemu su komunisti imali dominantnu ulogu, proglašivši rat na prostoru Grčke sukobom Britanije i Sovjetskog Saveza na Egejskom moru. Bila je to utrka Velike Britanije i SSSR-a, tumačio je *Hrvatski narod*, oko podjele interesnih sfera koja je, prema informacijama *Associated press*-a, mogla postati kamen spoticanja i u odnosima između SAD-a i ostalih saveznika (HN, br. 1208, 9. prosinca 1944, 1), posebice između SAD-a i Velike Britanije, jer se potonja odlučila na provedbu nasilne politike u Grčkoj bez konzultacije sa saveznicima (HN, br. 1209, 10. prosinca 1944, 7). Situacija se u Grčkoj do kraja prosinca 1944. dodatno zakomplicirala i, kako je to ustaški tisak interpretirao, prerasla u otvoreni sukob sovjetskih i britanskih interesa.

²² Tada su u Parizu gostovali Eden i Churchill.

Dio je novinskog prostora početkom 1945. posvećen konferenciji u Jalti i njezinoj pripremi. Pregovori oko lokacije i termina druge konferencije velike trojke, prema izvješćima njemačkih agencija prošli su u tisku NDH u znaku sovjetske dominacije. Staljin je još početkom siječnja odbacio mogućnost napuštanja Sovjetskog Saveza u jeku sovjetske ofenzive na istoku (NLS, br. 1121, 9. siječnja 1945, 2). Priznao je Lublinski odbor kao oficijelnu vladu Poljske unatoč neslaganju Londona i nije odustajao od rješenja iranskoga naftnog pitanja (NLS, br. 1120, 8. siječnja 1945, 2). Britanske pregovaračke pozicije pred početak konferencije ocijenjene su pak posve negativno, o čemu svjedoči i članak *Novog lista* «Engleska je rat svakako izgubila, od njenih ratnih ciljeva nema ništa». Engleska je, navodi se, ušla u rat radi Poljske a da nisu bili ugroženi njezini interesi, no nije ostvarila niti jedan ratni cilj jer vojno i politički nije uništila Njemačku, odrekla se Poljske i ugrozila je vlastiti položaj prve imperijalne sile (NLS, br. 1129, 18. siječnja 1945, 3). Prve vijesti o pregovorima Saveznika na Crnom moru pojavile su se početkom veljače u sarajevskom Novom listu: «Dugo će potrajati konferencija na Crnom moru – Roosevelt, Churchill i Staljin kriju velike osnove o pljački Europe». Posebno je apostrofirana vijest iz Stocholma prema kojoj je Roosevelt predložio plan pljačkanja Njemačke i njezine industrije te oduzimanja nadzora nad zrakoplovima (NLS, br. 1149, 10. veljače 1945, 8). Njemački odgovor na trojnu konferenciju objavio je i *Novi list* 17. veljače, a glasio je: «Trojna konferencija predstavlja razočaranje. Konac rata je još daleko. Nijemci će se i dalje boriti za život i opstanak» (NLS, br. 1155, 17. veljače 1945, 3). Konkretnije vijesti o tijeku pregovora pojavile su se krajem veljače u izvješću Churchilla pred Donjim domom, a objavio ga je i *Novi list*. U njemu je po slomu Njemačke najavljena saveznička okupacija i utemeljenje institucije koja bi trebala naslijediti Ligu naroda, a njezina će se osnivačka skupština održati u San Franciscu (NLS, br. 1164, 28. veljače 1945, 1). U svjetlu savezničkog razdora zagrebački je tjednik *Novine* protumačio i veliki poraz britanske politike na Jalti: «Staljin pobjednik Jalte – američki i sovjetski militarizam žele progutati cijeli svijet. Engleska je proigrala svoju sreću, da osigura svoje carstvo i da sačuva temelje svojeg materijalnog blagostanja od sustavnog rastakanja od strane njezinih saveznika» (Nov, br. 175, 19. veljače 1945, 1). Nešto potpunija informacija o rezultatima pregovora Saveznika na Krimu ponuđena je početkom ožujka, kada je *Novi list* objavio Rooseveltovo izvješće pred Senatom i Kongresom. Konferencija je imala dvije svrhe: osigurati vojnostrateške preduvjete za što brži slom Njemačke uz što manje gubitaka i osigurati međunarodnim ugovorima u budućnosti trajan mir. Shodno tomu, navodi se da su odluke konferencije: a) bezuvjetna kapitulacija Njemačke, ali ne sa svrhom uništenja njemačkog naroda, b) poslijeratni privremeni nadzor Velike Britanije, Sovjetske Rusije, Francuske i SAD-a nad Njemačkom i c) obveza Njemačke na ratne reparacije (HL, br. 45, 3. ožujka 1945, 1).

5. Zaključak

Tiskovine koje su izlazile za vrijeme NDH nastojale su slijediti svoje uzore u Njemačkoj i Italiji i bile su slika režima koji je njima rukovodio. Vijesti iz međunarodne diplomatske problematike bile su višestruko filtrirane, a svaka je objavljena informacija bila ciljano postavljena tako da oblikuje stavove čitateljstva na željeni način. Informativni izvori ustaškog tiska bile su vijesti njemačke izvještajne agencije *DNB*-a (*Deutsches Nachrichtenbüro*), talijanskog *Stefani*-a i japanske izvještajne agencije *Domei*, a često su se koristili i probrani članci iz američkoga, britanskoga i sovjetskoga tiska. Raširena je praksa bila preuzimanje gotovih diplomatskih izvješća njemačkih listova, najčešće: *Deutsche Diplomatisch Korrespondenz*, *Völkischer Beobachter*-a, *Berliner Lokal-Anzeiger*-a, *Berliner Börsenzeitung*, *Müncher Neueste Nachrichten*-a, talijanskih: *Il Messagero*, *La Stampa*, *Il Piccolo*, *La gazzeta del popolo*, *Il Giornale D'Italia*, *Il Regime Fascista* i tek sporadično, slovačkoga, mađarskoga, rumunjskoga ili bugarskoga, a nerijetko, da bi se dokazala apsurdnost savezništva zapadnih sila i Sovjetskog Saveza, korištena je građa i iz neprijateljskog tiska, posebice u razdoblju pred slomom i u vrijeme sloma Trećeg Reicha. Tada su najčešće upotrebljavani materijali *Associated press*-a, *United Press*-a, *Daily Mail*-a, *Daily Telegraph*-a, *London Times*-a, *New York Sun*-a te moskovske *Pravde* i *Izvestije*. Vrlo često, posebice kada je tematizirana diplomatska problematika između Saveznika ili pak kada se pojavila potreba da se naglasi neki značajan vojni uspjeh, koristila se građa iz tiska neutralnih zemalja: Švedske, Švicarske, Španjolske, Portugala i Turske. Zagrebačka *Spremnost* imala je i rubriku pod nazivom *Odjeci iz svijeta* koja je prividno unosila slobodarski duh u medijski koncept NDH, a u kojoj su objavljivana stajališta inozemnih listova, najviše iz njemačkog tiska, ali je poprilična zastupljenost i neutralnoga i anglosaksonskog tiska oko pojedinih aktualnosti u formi citata ili komentara.

Tisak NDH, globalno gledajući, nije odstupao od uobičajenoga načina informiranja, karakterističnog za režim-uzor, nacističku Njemačku. Samostalnosti u načinu interpretiranja vanjskopolitičkih događanja nije bilo. Strogo kontrolirani medijski prostor bio je otvoren tek za politički dirigirane uvodnike dnevnih listova koje su mahom pisali glavni i politički urednici, političke kolumne provjerenih ustaških prvaka, te za komentare i vijesti iz neutralnoga i neprijateljskoga tiska prikladnog sadržaja.²³ U pozadini ratnih zbivanja, tisak NDH je po uzoru na njemački nastojao američko-britansko-sovjetsko savezništvo prikazati kao interesnu spregu, pogubnu

²³ *Spremnost* je okupljala stalne vanjske suradnike kao što su: dr. Milivoj Magdić koji je pisao uvodnike pod pseudonimom *Verus*, sveučilišni profesor dr. Stjepan Zimmerman koji je pisao kolumne iz područja filozofije, dr. Mirk Kus-Nikolajev koji je pisao članke s područja etnosociologije, dr. Ante Ciliga koji je pisao politološke i mnoge druge članke. U *Hrvatskom narodu* komentare i uvodnike pisali su glavni urednici Tias Mortigija, Danijel Uvanović i Antun Šenda. Politički urednik uređivao je vanjskopolitičke i unutarnjepolitičke vijesti, brinuo za političke

po Europu. Cilj je bio hrvatsku javnost uvjeriti u realni antagonizam između Saveznika i u opasnost od američkoga i sovjetskoga ratnog trijumfa, a Britanija je u tim promišljanjima stavljena u drugi plan, kao drugorazredna sila.

Kako je rat odmicao, a po Njemačku i njezine saveznice imao sve izrazitije negativni slijed, tisak NDH u prvi je plan stavljao sukob interesa Saveznika i njihove sebične političke i geostrateške ciljeve. To se posebno odnosi na posljednje dvije godine rata kada diplomatska problematika dobrim dijelom zamjenjuje dotada dominantnu ratnu tematiku, a takav je trend moguće pratiti još od ljeta 1943., što potvrđuju i brojni napisi iz *Hrvatskog lista*: «Englezi žele Europu, a SAD Daleki istok proglasiti glavnim bojištem..., američki tisak se pita kada će SSSR pomoći SAD-u, Kako SAD pomaže S. Savezu već pune 2 godine» (HL, br. 126, 1. lipnja 1943, 1). Pitanje Poljske je bilo najomiljenija tema tiska NDH koje se provlačilo kroz dnevni i periodični tisak NDH od aktualizacije famoznog «slučaja Katyn» (HL, br. 99, 29. travnja 1943, 4), pa sve do pada Berlina i sloma Njemačke. Nastojalo se na pitanju Poljske dokazati koliko su oprječni interesi zapadnih saveznika i Sovjeta, ukazati na teritorijalne aspiracije Staljina u Istočnoj Europi i time na opasnost od boljševizacije Europe te potvrditi ispravnost Hitlerova rata na Istoku.

6. Izvori i literatura

a) dnevnici:

1. *Hrvatski narod*, Zagreb 1939-1945.
2. *Novi list (Nova Hrvatska)*, Zagreb 1941-1945.
3. *Hrvatski list*, Osijek 1921-1945.
4. *Novi list*, Sarajevo 1941-1945.

b) tjednici:

1. *Spremnost*, Zagreb 1942-1945.
2. *Nedjeljne vesti (Novine)*, Zagreb 1941-1945.

članke i komentare koje je i sam pisao. U sporazumu s glavnim urednikom određivao je sve važnije poslove. Na tome položaju u razdoblju 1941-1945. izmijenili su se Danijel Uvanović, Antun Šenda i Ante Rojnić. *Hrvatski narod* imao je dopisništva u Budimpešti, Beču, Berlinu i Sofiji. Dopisnik u Berlinu bio je Stjepan Tomičić koji je svoja izvješća temeljio na aktulanostima iz Njemačke, dopisnik u Rimu bio je Ivo Lendić, u Budimpešti Stjepan Hrastovec, a u Sofiji Ivo Balentović (Novinstvo NDH, 101-102). O teškoćama u radu urednika progovara i Tijas Mortigijija: «Sputanost i stalnoj opasnoj neizvjesnosti novinarskog rada neposrednu krivnju treba tražiti u samom sustavu organizacije: dugo je ostajalo otvorenim pitanje kompetencije nad novinstvom i izravnog nadzora, pa se s više strana zahvaćalo i autoritativno odlučivalo, želje i upute proturječile. Urednici i reporteri, radeći marljivo i zdušno, muku mučili i nikada ne mogli znati, kad će i zašto će biti pozvani na odgovornost; trebalo ih opravdati i štititi» (Mortigijija 1996, 74).

c) literatura

1. Ademović, Fadil. *Novinstvo i ustaška propaganda u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Sarajevo 2000.
2. Calvacoressi, Peter – Vint, Guy. *Totalni rat*, Beograd 1987.
3. Barbieri, Frane. *Tajna prepiska Churchill – Staljin*, Zagreb 1965.
4. Churchill, Winston. (b-g) *Drugi svetski rat*, Beograd, tom 5. i 6.
5. Grbelja, Josip. *Uništeni naraštaj*, Zagreb 2000.
6. Hadri, Ali. *Pokreti otpora u Europi 1939-1945.*, Beograd 1968.
7. Macan, Trpimir. *Spremnost 1942.-45.*, Zagreb 1998.
8. Matković, Hrvoje. *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb 1994.
9. Mirić, Milan. *Povijest svijeta od početka do danas*, 2. izdanje, Zagreb 1990.
10. Mortigija, Tijas. *Moj životopis*, Zagreb 1996.
11. Perrett, Bryan – Hogg, Ian. *Encyclopedia of the Second World War*, Essex 1989.
12. Werth, Alexander. *Rusija u ratu 1941.-1945.*, Rijeka 1979.

Summary

**The Allies As Portrayed By the Press of
the *Independent State of Croatia***

Based on the analysis of selected newspapers (1943-45) that were published on the territory of the Independent State of Croatia, the author has tried to give the overview of the allies' diplomatic activity. He is commenting on the propaganda role of the ISC press, as well as on information, commentaries, and essays available at that time to the Croatian public. The general conclusion is that the ISC press did not significantly differ in interpreting and commenting of the allies' political and diplomatic activities and collaboration, from the German, Italian, and Japanese, Slovak or Hungarian press of that time. This is mostly due to the fact that it was mainly relying on the services of *DNB* (German News Bureau), Italian *Stefani* agency, Japanese *Domei*, and the network of their correspondents. Only some information was taken from the press of the neutral and allied countries, but only to create a certain impression of free media. The newspaper *Spremnost*, based in Zagreb, played this kind of role. The ISC press tried to interpret the alliance among Great Britain, USA and USSR as the alliance of interests, disastrous for Europe. As the time passed, and when the situation on the

battlefields worsened for the Axis forces, the ISC press put more and more emphasis on the internal conflicts among the Allies and their particular political and strategic interests. The author concludes that the Ustasha press tried to portray the Allies as an unnatural coalition between communism and liberal capitalism, marked by the conflicting territorial, political, economic and strategic goals, condemned to failure in advance. The ISC press put particular emphasis on the so called "Polish question" and the relation between the so called "small" and "great" nations.

Key words: NDH, press, Allies, Germany, diplomacy, war, intelligence agencies, information, propaganda, regime.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 37

U SPOMEN IGORU KARAMANU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2005.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 37

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2005. godine

Naklada

400 primjeraka